

СРПСКО ЕТНОКУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У ДЕЛИМА СТРАНИХ НАУЧНИКА

Никића и Свеклана ТОЛСТОЈ

ЗАБЕЛЕШКЕ ИЗ СЛОВЕНСКОГ ПАГАНСТВА (2)

II „УГОШЋАВАЊЕ“ ОБЛАКА И „ОБЛАКОВОДИТЕЉА“ (ТРПЕЗА, ХЛЕБ И СО, „ЧЕСНИЦА“, ТАМЈАН, ХЛЕБНА ЛОПАТА, ЗАПАЉЕНА СВЕЋА И ДР.)

Напоредо са одагнавањем градоносних облака и њихових „водителја“ на разне, великим делом већ описане начине, или уместо таквог одгона, примењује се умилостивљавање и угошћавање градоносног облака и „облаководитеља“. То умилостивљавање или угошћавање повезано је с одређеним ограниченим бројем ритуалних предмета, као што се види из доле наведених примера.

У Србији, на десној обали Мораве, у области Параћина, када је почињао град, износили су у двориште секиру и стављали је на земљу сечивом окренутим ка небу. Сматрали су да је потребно изнети трпезу („софру“) с кашикама и виљушкама и казати при том: — Јед’те, пијте, па идите! (Жик. НГТ). На североистоку Србије у области Шапца аналогне радње су извођене ћутке. Изношено је посуђе — лонци, чиније, кашике, ступа и т.сл. — и стављало се на трпезу у дворишту или на улици, да би град одмах престао (Мил. ЖСС, 122).

У Драгачеву, у Горачићима, при појави градоносних облака у двориште се такође износила трпеза и на њу су стављани хлеб, со и славска свећа у чираку, т.ј. свећа која гори на српском празнику „слава“, празнику у част свеца, заштитника породице или рода. Мушкарац је (а ако нема мушкарца, онда жена) узимао секиру, махао њом у правцу градоносног облака и забијао је у неку кладу. Друга жена је махала косом. Затим су прилазили трпези и заједно викали.

— Еј ви, уштољеници и објешењаци,
Враишће бијела і оведа шамо!
Веће чудо ’вамо неі о шамо;
’вамо је ђевојка седмакиња
Родила седморо койилади.
Њиним пеленама наше поље оірадила,
Њиним пеленама наше поље ірекрила;
Не да вашим бјелим іоведима ’вамо.
Враишће и’ одакле су и іошле!
Нека іду у брда и іланине,
ђе житіо не рађа,
ђе рода нема!
Нека іду!
Нека іду!
Нека іду!

(бр. 4)

У Горачићима су забележене и друге варијанте овога ритуала. У старо време на дворишту се постављала трпеза. На њој се палила свећа, крстило се и молило свецима говорећи:

— Не дај 'вамо, свети Јоване!
Не дај, молимо те!
Брани нас девојка њородиља:
седморо ћеце родила,
цело село колијевком њрекрила.
(бр. 50)

То је једини текст из драгачевске микрозоне, у којем обраћање није управљено ка утопљенику или нечистом покојнику, и не према змијоликом дракону („али“), него према свецу и то баш према св. Јовану (Крститељу). Ван граница Драгачева забележена су имена још неколико светитеља који се срећу у молитвама градоносном облаку. У области Копаника — то је Јерemiја — пољобранија, т.ј. Јерemiја — заштитник поља, повезан код Срба, Бугара и Македонаца с култом змије²⁰, а источно од Велике Мораве, код Срба, Македонаца и западних Бугара — то је Герман, чији је култ одражен у неким обредима за изазивање кише (в. Тол. Зам. 2, 111-112). У једном од текстова наредо с Германом, помињу се светитељи Илија, Петар и Павле.

У једној молитви, записаној у источној Босни (у селима око Власенице), налази се обраћање св. Сави:

Врати, свети Саво,
Своја говеда из нашег села,
Јер не подноси наше село,
Наше кашике, синија и чанак
Твојих говеда!
(Драг. НПСП, 317)

Молитва је интересантна зато што се у њој набрајају ритуални предмети угошћавања и декларише њихова одагнавајућа функција.

Познато нам је још једно сведочанство о призивању св. Саве за време града (на жалост, без указивања на место записа): „Свети Саво, своја говеда врати из нашег села“. Сагласно српској народној песми „Свечи благо деле“, св. Сави је, када су делили „благо“, т.ј. разне природне сфере и функције, припао град (лед) и мраз (кул. и др. СМР, 263).

У Горачићима су на трпезу износили со, хлеб, стављали виљушке и кашике и викали из све снаге: „За нас су 'љебац и со, трпеза је за тебе празна, Станко утопљениче.“ (бр. 37). Овде се у вербалном тексту појављује одагнавајућа тема, која, међутим, одсуствује у скоро аналогном обреду у Драгачици, где су износили у двориште сто са обедом и заједно викали:

— Таја-луја низ Јелицу.
Чувај, боже, Драгачицу.
Чувај нама шравицу.
И ђшеницу јарицу,
И незреле јабуке,
И бој айде шљивице...
(бр. 53)

У драгачевском селу Церови и у суседним селима износили су из куће трпезу, секиру и остатак славског колача. Трпезу су превртали и на њу стављали остатак колача. Затим је жена неколико пута махала секиром и стављала је на преврнуту трпезу. И викала:

— *Назаq, і раqe!*
Назаq і раqe!
Немој у наше родно поље,
Не смієш на нас!
(бр. 76)

У драгачевским обредима наведеним под бр. 4 и бр. 76 појваљује се нама већ познато махање секиром и косом. Томе се придружују славска свећа и хлеб, који се употребљава заједно са сољу. То је спој ритуалних предмета — симбола, веома широко распрострањен у Срба. Запаљене свеће заједно с хлебом и сољу познате су и у Пољесју (Тол. Зам. 3 — 4). На вербалном, т.ј. усменом нивоу, у викалици бр. 4 понавља се мотив „чуда“ (чуда чуднога) — рађање седморо „копилади“ од стране седмогодишње девојке и ограђивање и покривање поља њиховим пеленама. Мотив ограђивања и опасивања места, црква, људи и сл. прилично је распрострањен у Срба¹², док мотив покривача има своје паралеле у словенским народно-хришћанским веровањима. Што се тиче „копилади“, њихово рођење, према српским и — шире — општесловенским веровањима изазива суво време, сушу¹³, и зато саопштавање о њиховом рођењу треба по тим веровањима, да заустави олујни и градоносни облак, да благовремено заустави град и јаку кишу.

Размотримо остале варијанте обрета с моментом „угошћавања“ или „умилостивљавања“, који нас интересује.

У Губеревцима се у дворишту са изнетом трпезом вршио обред „дизања у славу“, који се обично вршио за време славе, пре подне. То се радило зато што се сама слава схватила као чинодејство које брани од сваког зла, па и од града (бр. 92). Сељаци из Расовца износили су у двориште трпезу с хлебом, сољу и кадионицу са тамјаном. Док је тамјан горео, жене су трчале по дворишту и дозивале утопљеника Станка Петровића: „О, Станко Петровићу не иди 'вамо! Води облак у планину, у нигдину!“ (бр. 78).

У околини Врњачке Бање, у области која се простире на десној обали Западне Мораве, забележени су аналогни ритуали. „Када се појаве градоносни облаци, жене одмах узимају хлебну лопату, стављају на њу со, хлеб, свећу и вино које је остало од славе, и све то износе у двориште. Затим се износе напоље све секире и мотике и преврћу тако да оштрицом буду окренуте увис, према небу, и тада извикују молитву — врацбину:

Наша Јана седморо-ројкиња
Седморо деце родила,
Пеленом поље покрила,
Повојем облаке врайшла.

При том мушкарци преврћу сва кола, и онда се двојица или тројица од њих пећу на некакво узвишење и вичу:

— *Ај, Црни Мирко,*
Не дај шем белем іоведима овамо!
(Белоб. ВПГ)

Хлебну лопату или трпезу могли су да износе и у суседној области Левча и Темнића (о томе детаљније в. ниже).

У западној Шумадији, у Такову, када се појави градоносни облак, износили су у двориште трпезу и стављали на њу комад хлеба и сланик са сољу. Понекад су, у селу Брезне, износили комад славског колача, остатак славске свеће и кадионицу, уз све остало. У Луњевцима се још пуцало из пушака (Фил. Так. 221).

Исто тако у шумадијској макрозони, у области Јасенице (село Јарменовци), по сведочанству истраживача, када се појаве градоносни облаци, „сви заједнички настоје да их растерају. То чине на разне начине: најчешће пале славску свећу или преврћу „совру“ насред дворишта, или износе со и „богојављенску“ водицу. Неки стављају секиру на праг, тако да оштрица буде окренута нагоре“ (Кнеж. — Јов. Јарм., 132). Од разних начина одгона града који се користе у Јарменовцима, нарочито је значајно превртање „совре“ (уп. горе превртање запреге, косе, рала, облачење изврнуте одеће и сл.), које се тако јавља не толико као умилоствилујуће, колико као застрашујуће средство.

По структури блиске обреде забележио је у Босни, Косову и Метохији и Црној Гори познати српски научник Миленко Филиповић. Тако, у североисточној Босни, у српским селима која се простиру на обронцима планине Мајевице, када се појави велики облак који наговештава град, пред кућу стављају трпезу, земљани лонац с незнатном количином соли, жарач који укрштају с варјачом, да би тим предметима одагнали облак с градом. У неким селима (на пример, Пипери, Мачковац, Вукошавци и др.) жене се обраћају последњем утопљенику, погинулом од грома или обешеном да би он вратио овце назад. На пример: „Врати, (Симо), бјелило на планину, а пошаљи нам мрчило!“ Или: „Врати, (Ђорђе), овце тамо, не дај их у наша поља, гони их у море!“

У неким селима су молили покојника да врати овце на језеро. М. Филиповић саопштава да су за време првог светског рата у планинама Козјака дозивали утопљеника Гавру: „О, Гавро, ето мрка вука у брдима, носи бијело јагње у зубима. Врати га тамо, не дај му овамо!“ (Фил. МЕПЕОМС).

У бившој Височкој нахији (у Босни), кад пада град, православни Срби износе у двориште трпезу („синију“) и на њу стављају славску свећу, преврнути треножац, кашике и ножеве. По веровањима сељака — Височана, све то треба да се окади, да се запали свећа и тада ће град да престане. Височки муслимани само преврћу треножац и избацују кашике, понекад им додајући рокове и кости од „курбаског“ овна (Фил. ЖОНВН, 205).

На Косову и Метохији у селу Стари Колашин када је, после погибије (неприродном смрћу) једнога од сељака, почињала непогода (олуја), жене су, пре него што почне да пада град, износиле трпезу, хлеб, со, земљани лонац („каленицу“), кашике, махале ситом и звале настрадалог по имену (најчешће утопљеника), да не пусти непогуду и град („време“) у њихово поље. Раније су у том и околним селима призивали некога Саву, а сада Радојицу (запис из 1933. г.). Такође су пуцали из пушака у небо (Фил. ПЕГ, 72).

Исту слику забележио је Сима Тројановић у југоисточној Србији у области места Власотинце, у коме, да би се заштитили од града, износе у двориште и стављају пред кућу синију, хлеб, со, кашуку и тањан, и при том све време пуцају тако да се „ваздух пролама од пушака...“ (Трој. ГСЖО, 141).

У Црној Гори и Санцаку Миленко Филиповић је 1940. г. забележио четири начина одгона града. Прво, изношење трпезе („синије“) са хлебом, сољу и кашикама у двориште, друго, дозивање утопљеника познатих у селу, треће, махање на облак марамом којом су мртвацу била повезана уста, и, четврто, обношење воденичне уставе око села. Махање

марамом којом је била повезана мртвачка вилица познато је и у Драгачеву и разматра се у низу погребних предмета (покојникове одеће, црног барјака) нешто ниже. Што се тиче воденичне „уставе“ и њеног одношења, тај веома интересантан, и за поједине српске зоне типичан обред, анализујемо у посебном раду. Он је и у општем низу обреда које описујемо донекле самосталан.

За западне области које насељава српски и претежно хрватски етнос, трпеза је као апотропеј већ мање карактеристична. Тако се у далматинском крају Пољице (у близини Сплита) трпеза превртала и служила као одагнавајуће средство, напоредо са укрштенима жарачем и мотиком, стављеним на праг у облику палме (украшеним свежњем гранчица које су освећене на Цвети — Врбицу), паљбом из пушака у облак и шкрупљењем светом водом (Иван. Пољ. 234). Знатно северозападније, у Лици, у околини Госпића, „kada počne krupa (tuča, grad) padati ili kada je škropac, onda se baci u dvorište ožed, maše, metla, tronožac, i te ti stvari učine, da neće biti tuče, ili ako je počela, prestane“ (Bilj. Gatanja, 191).

А још западније, у хрватској чакавској зони, у Каставштини (северно од Ријеке), у селу Халубје, да би отерали град, а с њим и вештице и вукодлаке (Штриге и фудлаке), који воде градоносни облак, „ženske važu cel mac nliki, pak š njim kure i zlamenuju oblaki. Va črepnju stave na tnale prhavicе i mej nju kapučinskega praha telofskega blaguslova. Ako dim huri drito ajen, paraju, da te oblaki razagnat. Ženske važu i sveću, ka j' blagoslovenja na Kandidovu, pak zlamenuju nebo, Mučnu vrećicu naopak obrnu, pak ju hite pred vrata. Stolić od tri nogi adi trinog na tnale naopak obrnu, da štrigan va oblakih rodi kaže.“ (Jadr. Kast. 316).*

Код православних Срба у селу Бојанци у Белој Крајини у Словенији (т.ј. код потомака ускока који су се преселили у Белу Крајину у XVI в.), за време града („туче“) износе у двориште метлу и виле и стављају их унакрст (Фил. СНБК, 230). Упор. укрштање лопате и жарача, карактеристично за Пољесје (Тол. Зам. 3 — 4).

Према сведочанству Н. Беговића, објављеном крајем прошлог века, Срби који живе у западној Хрватској, звани „граничари“, када је падао град („крупница“), избацивали су у двориште метлу, преврнути сточић и обавезно жарач. Жарач је морао да звекне да би се град прекинуо (Бег. ЖОСГ, 223). Из истог времена је и запис П. Хорвата из северне Хрватске. У Копривници је при појави великих облака и опасности од града Хрватица — домаћица избацивала у двориште машице („бруклу“) и хлебну лопату, а секиру забијала у праг (Хор. ГПП, 251).

У Каставштини код чакаваца, и код чакаваца и Срба „граничара“ у Хрватској, трпеза служи дакле као одагнавајуће, застрашујуће средство, док су на Косову и Метохији хлеб, со и трпеза били умилоствљујући, угошћавајући ритуални предмети и производи. За Косово и Метохију је интересантно да се означи „каленица“ (глинени, нагорели лонац) као симбол стихије огња (гер. суше), која се супротставља стихији воде — кише, града (в. Тол. Зам. 2, 104 — 105, 116), а међу ритуалним предме-

* „жене пале свежњеve маслиновог прућа и њима каде и крсте облаке. Износе напоље жар у глиненом суду и на њега стављају „капуцински прашак“ освећен на празник тела господњег. Ако се дим подиже право у ваздух, сматрају да он разгони облаке. Жене пале и свећу освећену на Сретeње и њом крсте небо. Изврћу цак за брашно и бацају га пред врата. Сточић с три ноге или трonoжац обрну наопако пред кућом, да би се тако вештицама из облака показали рогови“.

тима у Лици и Каставштини, поред поменутог треношца, још и ватраљ, запаљена свећа и горући сноп прућа — сви се они, као и жарач, такође односе на стихију огња. Запаљено пруће (бутара), исто као и избацивање метле, карактеристично је и за словеначке обреде (в. детаљније Тол. Зам. 3 — 4).

Ватра је у ритуалима одгона града могла да буде представљена не само многоброним горе наведним предметима или предметним симболима, него и у непосреднијем облику. У виду ужареног угљевља, како се практиковало у чакавској Каставштини и Црној Гори, или у виду угарка, што је забележено у Херцеговини. По сведочанству Вука Врчевића, у Херцеговини „кад почне падати силни град с кишом, треба бацити пред вратима од куће главњу с ватре, па веле да ће одмах град престати пада-ти“ (Ђорђ. ПВПНН, I, 95), а по опису С. Дучића, старице из племена Куча, када је падао град („грушац“), изазван „гријехом којег мјештанина“, журиле су да изнесу ватраљ са жаром под стреху (Дуч. ЖОПА, 333). У другој црногорској зони која се граничи с Котором, у Грбљу, избацивали су у двориште ватраљ са жаром или запаљену ловорову гранчицу (Вук СР, 101), пошто су веровали да кад бије снажан град треба бацити у двориште пред врата „лопату жеравице, а гдје који и пушку избаце, и то се све чини да би град престао“. У истој зони су сматрали да „кад многи њрми, ваља забити нож црнијех кора у жерав, њак или ће одмах преситанути, или и ако удари њром у ону кућу, удариће у ону жерав“ (Вук, Грађа, 15). У најближем суседству, у Боки Которској, сматрали су да је „кад нахоу киша или њрад, ваља изврнути сџолац, наојако исџоу сџреве, или заждити њрану ловорике, њак је изван на кишу бацити“ (Вук, Грађа, 29). Овде се опет запажа ритуално дејство превртања трпезе.

На крају, познати су покушаји да се град заустави једноставно ватром — запаљеном сламом. У том циљу су у селу Држина крај Пирота сељаци распаљивали велике ватре од сламе, чији су се пламенови дизали високо у небо. При том су из све снаге викали: „а-а-а-а!“, хватали свиње за ноге, изазивајући тиме њихово скичање, и пуцали из пушака (Трој. ГСЖО, 140).

У многим описаним случајевима није указано ко је вршио заштитне — одагнавајуће или умилостивљујуће — радње. Само је у вези с неким дејствима јасно да су их вршили мушкарци (косачи — бр. 90), жене (које наге оптрчавају кућу — бр. 7, 15, 48 и др.), или мушкарац и жена (бр. 102). Стање је могло да буде различито у разним српским „дијалекатским“ (етничким) зонама. Изгледа, ипак, да је код Срба одгон града био превасходно женски посао. О томе постоји значајно, и доста рано (70-те и 80-те године XIX века), сведочанство руског научника И. С. Јасребова, који је правио путне записе у областима Старе Србије и Македоније — у Призрену, Пећи, Морави и Дебру: „Чување узораних, засејаних њива од олује, непогоде, града и јаких ветрова, узимају на себе жене. Чим примете да је олуја неизбежна и да може њивама да нанесе штету, жене износе у двориште сто и стављају на њега три кашике и тучак. Чим киша почне да пада, жена са ситом излази у двориште, маше њим предано и виче колико год има снаге: Маро, Стојка! Еј, Марија, еј, Магдалина! Изиђите у сусрет облаку и одведите га тамо где ни песме не певају, не плачу, где и петли не певају, тј. у планине где никога нема, — уа! уа! — ако се деси да облак мимоиђе село не причинивши штету пољима и

њивама, онда та жена са осећањем личне заслуге прима захвалност од својих земљака.

Жене које су поменуте у дозивању, — ветроодводитељке (правилније „ветроводитељке“. — Н. и С.Т.), немају на оном свету приступ женама које су умрле природном смрћу. Услед тога утопљенице Мара, Стојка, Магдалина и др., по казивању сујеверних сељанки и сељака, живе невидљиве у ваздуху, — нарочито пред облацима с невременом и олујом.

По селима Мораве и Косова Поља, у случају појаве облака с градом, жене излазе на кућна врата са ситом, сомунотом, јајетом, и тим „страшним“ стварима машу у правцу облака и певају:

*Сирна средо, бјела субојо,
Бела субојо, ірадова сестіро!
У наше поље је ли си пао?
Коса пушишја, поље покрија.
Овде немаш мести і де да паднеш,
Но иди тамо у пустиу і ору,
У дубоку воду і де људ' нема,
Гди пейшао не поје,
Гди кокошке не кваче,
Гди волови не м'чи,
Гди овице не блеи — и! — и!*

Нешто позније сведочанство из исте зоне (конкретно из Жупе) припада Милану Матићу (запис са самог почетка XX или краја XIX века). Текст је нешто више лаконски и простији.

Сељаци излазе на кућни праг и вичу:

*Не овамо на нас, ало!
Но пушју на Тајар-панину:
Где овица не блеји,
Где во не риче,
Где пас не лаје,
Где пейшао не кукуриче.*

При том пуцају у облак из пушака, износе божићну сламу и пале је у пољу (Трој. ГСЖО, 140).

Превели:
*Људмила Јоксимић и
Вања Стјанишић*

Н А П О М Е Н Е

1 В. Э.В. Померанцева, *Мифологические персонажи в русском фольклоре*, М. Наука, 1975, стр. 36 и др.

2 Ујор. у вези с њим српско народно веровање по коме облаци најчешће долазе обиље и висок квалитет млека и, на њему засноване, специјалне обреде маичког карактера. „На Божић панинка улази у млекар, а дејше оставља најпољу. Зовне ја по имену и уишја: — Како је најпољу? Дејше оди овара: — Облацина! Онда она из млекара повише: — Најпољу облацина, мени кајмак ко пољавчина — ка. — Тако врачају да би у наредној години било више кајмака“ (Чачанска зона — Јов. ОЧК, 179). У Лесковачкој Морави аналоган обред се изводи у пролеће, у четвртак пред Ђурђевдан. — В. Ђорђ. ЖОНИМ, 380.

У Пољесју се на плану уобичајених сведочанстава о иоливању пасишара или свештеника водом у циљу изазивања кише (дејствије в. Тол. Заб. 2), издваја једно саопшћење које садржи неочекивану мошвадицу: „На Васкрс поливају поља водом да би било многи о млека“ (село Уховец Ковелској рејона Волинске області, запис П. П. Скрјабине, 1979. і.). Та мошвадица се, међутим, одлично слаже са наведеном српском предсјавом о вези облака (кише) с млеком. Друго јединствено пољеско сведочанство: „јак засуха — корову били“ (како суша — бију краву) (село Шчедројору Рајановском рејону, Волинска області, запис Ј. Чеканов, 1979. і.), које не може да се објасни на основу искључиво пољеској машеријали — може да буде убедљиво прошумачено на основу српских подајака као одраз маичког начина изазивања кише, у коме се актуализује, штићна за српску мифологију и не забележена у Пољесју, предсјава о облацима као стварима (овера јошуда мој унносј деловања на облак пушем деловања на краву).

3 А. Афанасьев, *Поэтические воззрения славян на природу*, ш. 1. М., 1865, стр. 652-661, 669.

4 Н. И. Толстой, *Из географии славянских слов*. 8. 'рагуа'. — 36.: Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. М., 1976, стр. 47-48.

За дојду народних представља о дуи и, одраженим на лексичком плану (дуи — тша; упор. Пољ. *tesza*, макед. *цијал*, *oblak 'duja'* и др.), неопходно је да се укаже на јужновеликоруско, калуђско народно схваћање (запис с краја XIX в.), према коме „дуи јесће дух свећи који шаље по воду у мора када ње на небу нема довољно, или, напроштав, ирци и сјушша воду с неба када је ње на небу иревише. Када дуи а скуиља воду, шага уишљеници који се налазе близу ње моу да буду заједно с водом узети на небо, а шиме и да досијеу у рај. Дуи а се појављује онда када се небо ошваа и ишчезава са ње овим зашваранем“ (Калуђски срез, Калуђске и уберније — А. Лебедев, Предсјавления о небе, небесных свейшлах и воззрения на явления природы вообще. Огонь, вода, демонология. — ТФ, бр. 522 стр. 2).

Ово народно сведочанство важно је зато што се у њему јасно одређује однос према уишљенику као према пра-веднику (упор. обичај који смо забележили у Пољесју у селу Симоновици да се ново гробље заочише сахраном уишљеника. Види Тол. Зам. 1). На основу овог а може да буде схваћена замена уишљеника — пашира, предводника белх сша-да „и оведа“, свейшћелима — св. Савом, св. Јованом и др.

5 Упор. српску легенду о хшоничком бику — владару подземних вода — и ње овој борби са земним воловима: „У Подри-мљу (Косово и Мейхоџа), у селу Црна Врања, постоји веровање да је из великог извора излазио некакав ој роман бик и набао сеоске волове. Један човек је нагену свом волу на ројове и воздене врхове и шај во је пробо бика. Тада је извор пресушио и био је безводан десет година. Село је већ шило да се исели. Донели су као жрицу „курбан“ (жривену животињу) и вода се ошћ појавила“ (запис 1940 г. — Фил. РЕГ, 72).

6 Слика „белх и оведа“ може у извесној мери да се пошкрељује неким народним метеоролошким ошжањима. Тако, по сведочанствима селџака Боснаца из бивше Високе нахије (Централна Босна), „ако леши на ло закладни, шо је знак да у небу постоји облак и да ће га буде и рага (р, крупа)“. Може да буде и рага и при великој врућини ако се од источног вејара по-јаве облаци... Најсвршаније је када се намиче бели облак под ирним и при докоњу да леће пшиче: шо је знак да ће шући и раг“ (Фил. ЖОНВН, 289). Уосталом, ирадоносни облаци су још чешије постоји ирни.

7 Интересантну аналогију размаштраним српским ошја навајућим шекштовима представљају великоруске бајаличке фор-муле истеријана мува, које у низу случајева имају сшруктуру истовешти са српским бајањима и истом суишљивањем белх и ирних („својих“ и „шућих“) инсеката, мада и са суишљивим значењем беле и ирне боје: „Чернушки из избви, а белухи в избву“ — Црнуше из колибе, а белуше у колибу (Јужновски срез Смоленске и уберније — ТФ, бр. 1693, л. 22). Или: „Чернушки вон, а белушки в хаду. Свэйш Семен, гони мухи вон“ — Црнуше напоље, а белуше у кућу. Свеиш Семјоне, гони муве напоље (ТФ, ц. бр. 1642, л. 17-18). Упор. српски шекш: „Враиш, (Симо), бјелило на планину, а пошашти нам мрчило!“ (Фил. МЕПЕОМС). Оба руска примера узели смо из сшвијалног рага О. А. Терновске, К проблемне класификаци-и и реконструкци обшкултурних и народних представлений, связанных с насекомыми“, где се између осталих ошјују обреди истеријана мува, коју у мношме поссећају на српске ршјуале одјона и ирадоносног облака и на шај начин пошврћују симболичну везу „муве-ираг“ (упор. аналојно „мрави-киша“ 8 Тол. Зам. 2). С друге сшране, овај паралелизам може да буде објашњен у вези са познатим ушређивањем инсеката са шјоком у словенским народним веровањима.

8 У српским народним представљама „орао-кршши“ је пшича, обдарена магичном снагом. У Херцеговини су смаштрали да вешшича може да се иревишор и било које сшворење, осим орла-кршшиа и олуба, да она може свима да нанесе ишше-шћу, ошћ осим орлу-кршшиу, али постоје шакве вешшиче које моу и у њему да науде и шага орао вага на земљу мршав. У истој зони су смаштрали да је орла-кршшиа може да послужи као добро средштво за зашшшћу од разних напашти, а орлове канце као пошадан чувар деце од урока. У Јасини и Расини (Централна Србија) селаци су веровали да орлови ишшће лебину од ирага, и да је зашо ирех убијаш их. У Босни и Херцеговини шаквоје се смаштрало да орао не сме да се убије. У Босни је записана легенда о шшме да орао-кршши, кад почне да сшари, леши на Јордан-воду (реку) да се напше и да се од шш а одмах подмлади. На шај начин он доживи иршшиа година. Код шк Јордан-воде су две иланце које се све време кланују једна другој и зашо између њих нико не може да се иробије до воде, сем орла-кршшиа. Убијаш шаквој орла је веома велики и рех. Дејашњине в.: Т. Р. Боршевић, Природа у веровању и ирадању нашег народа, књ. II. — СЕЗБ LXXII. Београд, 1958, стр. 45-47. Упор. истом шакво: М. Hirtz, Rječnik narodnih зоолошких naziva, књ. II. Ptice (aves) Zagreb, 1938-1947, str. 227.

9 „Христшјанизовану“ варијаншу ушшшчања буком на ираг представља звоњење звона. Тако су у селима Бачке још почетком другој швейској раша пошшављали шпецијална звона против ирага („лега“), која су својим звоњењем одгонили ирадоносне облаке. Упор.: В. Чајкановић, Сшаринска релишја у нашим дневним листовима. — Годишшшца Николе Чу-пића, књ. XLVIII. Београд, 1939, стр. 170. Звоњење звона против ирага широко се примењивало у Пољској. В. Witk. SZBGK.

10 Трај ови сличној ошја навајуће дејштва ошкривени су недавно у Волинском Пољесју, где је била записана следећа прича: „Када наше бурјан (облак) шреба сешти и прекршшши се. Једна жена је за време бурјана зашрила суку и казала: „На шш“. Зашто јој је после ошала сва коса на глави. Јер бурјан — шо је нечистија сила“ (село Шчегрој ор Рашшновској рејона Волинске областш, запис Ј. А. Буркејеве, 1979. г.).

11 Упор. изи овор речи „АГГЕЛЪ („АГГЕЛЪ) као аγγελ у сшарообредничкој, а делимично и несшарообредничкој средини у значењу „зао дух, пали аншео“ и као аγγελ у значењу „аншео, добри дух-чувар“. В.: Б. А. Успенские, Архаическая сшстема церковнославянској о произношења. М. 1968, стр. 51-52. В., међуштим, пример из кумановске зоне где се уишшребљева цокшшча воше, и ша реч може да буде замењена речима облаче, веће, шћ, има се у виду очшледно шшанско божашштво.

12 Филиповић М. С. Кулш шророка Јеремеји у шрадишци Јужних Словена. — Гласник Ешшнорашкој иншшшшшш, XI-XV (1962-1966), Београд 1969, стр. 143-160.

13 В. серију невеликих чланака о ошсашвању шржава у Срба Б. Живановића, В. Николића, М. Влаховића и И. Пойовића у књ. Гласник Ешшнорашкој музеја у Београду, књ. VIII, 1933, стр. 91-93.

14 Зечевић С. Ванбрачно деше у народном веровању Ишшчине Србије. Гласник Ешшнорашкој иншшшшшш, XI-XV (1962-1966), Београд 1969, стр. 119-141.

Бурјан — коров, упор. наведени драгачевски назив за град — шшпрага (= шшпраг, коров) (прим. преводилаца).

- Баб. Орол. — **Бабовић Глиша**. Оролик. Историја, живот и обичаји једног сремског села. — СЕЗБ, DXXVI, Београд 1963.
- Бег. ЖОСТ — **Беговић Н.** Живот и обичаји Срба граничара, Загреб 1887.
- Белоб. ВПГ — **Белобрђанин Жив. Ј.** Врачање да не пада град. Из околине Врњачке Бање. — Кића, VII, 21, Ниш 1911 (материјал је љубазно уступио проф. Љубинко Раденковић из Београда).
- Буш. Пољн. — **Бушетић Т. М.** У Пољни. Архив Српске АНУ. Етнографски зборник, број 100-21 (материјал нам је љубазно дао проф. Љ. Раденковић).
- Вељ. ОВЈ — **Вељић М. М.** Обичаји и веровања из Јовца. Различита грађа за народни живот и обичаје, СЕЗБ, XXXIV, Београд 1925.
- Вук, Грађа — **Вукова грађа**. — У књ.: Расправе и грађа, књ. I — СЕЗБ, L, Београд 1934.
- Вук СР — **Вук Стеф. Караџић**. Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима. 4 изд. Београд 1935.
- Грб. СНОСБ — **Грбић Саватије**. Српски народни обичаји из среза Бољевачког. — Обичаји народа српскога, књ. II СЕЗБ, XIV, Београд 1909, стр. 1-382.
- Драг. НПСР — **Драгичевић Т.** Народне празновјерице. I, Свијет и природа, Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине, XIX, Сарајево.
- Дрид. НГ — **Дрндаревић А.** Народне гаталице — Кића, X, 28, Ниш 1925. (материјал нам је љубазно дао проф. Љ. Раденковић).
- Дуч. ЖОПК — **Дучић С.** Живот и обичаји племена Куча, СЕЗБ, XLVIII, Београд 1931.
- Ђорђ. ЖОНЛМ — **Ђорђевић Др. М.** Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави, СЕЗБ, LXX, Београд 1958.
- Ђорђ. ПВПНН I — **Ђорђевић Т. Р.** Природа у веровању и предању нашега народа, књ. I — СЕЗБ, LXXI, Београд 1958.
- Жик. НГТ — **Жикић Љ.** Народне гаталице из Темнића — Кића, књ. XI, 21, Ниш 1922 (материјал је уступио проф. Љубинко Раденковић).
- Јеф. ОГП — **Јефтић М.** Одбрана од града у Почеџини — Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. XXI, Београд 1958, стр. 281-292.
- Јов. ОЧК — **Јовашевић Д. Д.** Обичаји у Чачанском крају — Зборник радова Народне музеја, II, Чачак 1971.
- Кнеж. РГУК — **Кнежевић М. В.** Растиривање градобитине у Ужичком крају — Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. XV, 1940, с. 176-177.
- Кнеж. — Јов. Јарм. — **Кнежевић С., Јовановић М.** Јарменовци — СЕЗБ, LXXIII, Београд 1958.
- Кул. и др. СМР — **Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић Н. Н.** Српски митолошки речник, Београд 1970.
- Мар. НВРНО — **Маринов Д.** Народна вјера и религиозни народни обичаји — СБНУ, књ. XXVIII, Софија, 1914.
- Миј. — Буш. ТРССЛТ — **Мијатовић С. М., Бушетић Т. М.** Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу. Различита грађа за народни живот и обичаје — СЕЗБ, XXXII, Београд 1925.
- Мил. ЖСС — **Милићевић М. Ђ.** Живот Срба сељака — СЕЗБ, I, Београд 1894.
- Мил. СНОСХ — **Милосављевић С.** Српски народни обичаји из среза Хомољског. — Обичаји народа Српског, књ. III — СЕЗБ, XIX, Београд, 1913.
- Ник. ЗОЗРК — **Николов Велимир.** Земјоделството и обичаите сврзани со земјоделската работа во Куманово. — Гласник на Етнолошкиот музеј, I, Скопје, 1960, стр. 267-368.
- Ник. ПВОСЖ — **Николић В.** Природа у веровањима и обичајима у Сретечкој Жупи. — Гласник Етнографског института, IX-X, Београд, 1961, стр. 113-137.
- Ник. — Стој. ВП — **Николић — Стојанчевић В.** Врањско Поморавље. Етнолошка испитивања. — СЕЗБ, LXXXVI, Београд, 1974.
- Тол. Зам. 1 — **Толстые Н. И. и С. М.** Заметки по славјанскому язычеству. 1. Вызывание дожда у колода (у штампи 1981 г.).
- Тол. Зам. 2 — **Толстые Н. И. и С. М.** Заметки по славјанскому язычеству. 2. Вызывание дожда в Полесье. У књ.: Славјанский и балканский фолклор, М.: Наука, 1978, стр. 95-130.
- Тол. Зам. 3-4 — **Толстые Н. И. и С. М.** Заметки по славјанскому язычеству. 3. Первый гром в Полесье. 4. Защита от града в Полесье (у штампи 1981).
- Трој. ГСЖО — **Тројановић Симо.** Главни српски жртвени обичаји — СЕЗБ, књ. XVII, Живот и обичаји народни, књ. 10, Београд 1911.

- ТФ. — Тенишевский фонд. Государствен и музеи тнографии (Ленинград), тнографическое б ро кн. Тенишева, оп I (обележава се број дела и лист). Архив.
- Фил. ЖОНВН — Филиповић М. С. Живот и обичаји народни у Височкој нахији — СЕЗБ, књ. LXI, Београд 1949.
- Фил. МЕПЕОМС — Филиповић М. С. Мајевича с особитим обзиром на етничку прошлост и етничке особине мајевичких Срба — Дјела АНУ БиХ, књ. XXXIV, Одјел. друшт. наука, 19, Сарајево 1969.
- Фил. РЕГ — Филиповић М. С. Различита етнолошка грађа — СЕЗБ, LXXX, Београд 1967.
- Фил. Так. — Филиповић М. С. Таковци. Етнолошка посматрања — СЕЗБ, књ. LXXXIV, Београд 1972.
- Билј. Gatanja — Biljan Mijo, Gatanja (Gospić u Hrvatskoj) — ZNŽOJS, knj. XXVI, sv. 1. Zagreb 1926, s. 190-192.
- Fil. SNBK — Filipović M. Srpska naselja u Beloj Krajini (u Sloveniji) — Radovi, knj. XXXV, Sarajevo 1970, s. 147-238.
- Нор. GPP — Horvat R. Gatanje o prirodnim pojavama, o životinjama, obilinama, o vremenu i raznim prigodama života, Koprivnica — ZNŽOJS, knj. I, Zagreb 1896, s. 251-256.
- Ivan. Polj. — Ivanišević Fr. Poljica — ZNŽOJS, knj. X, sv. 2, Zagreb 1905, s. 181-307.
- Jadr. Kast. — Jadras J. Kastavština — ZNŽOJS, XXXIX, Zagreb 1957.
- Möd. VUOSV — Mödendorfer Vinko. Verovanja, uvere in običaji Slovencev, (Narodopisno gradivo). Peta knjiga. Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha, Celje 1946.